

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN-POLONIA

VOL. XLIV/XLV, 16

SECTIO B

1989/1990

Biblioteka Instytutu Nauk o Ziemi UMCS

Krystyna HARASIMIUK

Z dziejów uniwersyteckiej geografii lwowskiej (lata 1882–1910)

From the History of the Department of Geography in Lvov (1882–1910)

W artykule omówiono pierwszy okres w historii uniwersyteckiej geografii lwowskiej (lata 1882–1910) związany z osobą prof. Antoniego Rehmana – twórcy Instytutu Geografii w Uniwersytecie Lwowskim. Przedstawiono bazę materialną Instytutu, przybliżono sylwetki najwybitniejszych uczniów A. Rehmana. Oceniano rolę, jaką odegrał A. Rehman w stworzeniu lwowskiej szkoły geograficznej.

WSTĘP

Ośrodek geograficzny, który powstał pod koniec XIX w. w Uniwersytecie Lwowskim odegrał ważną rolę w kształtowaniu polskiej myśli geograficznej na przełomie wieków. Nawiązanie współpracy naukowej pomiędzy Wydziałem Geografii w Uniwersytecie im. I. Franko we Lwowie a Instytutem Nauk o Ziemi Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej stworzyło możliwości wykorzystania archiwalnych materiałów uczelni lwowskiej. Pozwoli to w przyszłości, na podstawie zgromadzonych dokumentów, jak też istniejących już publikacji, na opracowanie historycznej monografii Instytutu Geografii na polskim uniwersytecie lwowskim w latach 1882–1939. Niniejsza praca dotyczy okresu, który można nazwać „przedromerowskim”, to znaczy od momentu powstania Instytutu Geograficznego w r. 1882 do momentu objęcia kierownictwa przez Eugeniusza Romera w r. 1910.

Lwów – miasto szczególne, nie mające równego na mapie Europy. W latach po II wojnie światowej było w Polsce osłonięte milczeniem, a na Ukrainie, w oficjalnych publikacjach przedstawiane tendencyjnie, z zafałszowaną historią. Przez stulecia Lwów rozwijał się jako miasto wielonarodowościowe, wielokulturowe – na pograniczu wschodu i zachodu, kultury bizantyjskiej i łacińskiej. Przenikały się tu nawzajem elementy narodowościowe: polski, ruski, żydowski, ormiański, ale także niemiecki. Jest to miasto położone na ważnym europejskim szlaku handlowym, na europejskim dziale wodnym, miasto, któremu historia wyznaczyła wyjątkową rolę nie

tylko dla Polski, z którą związany był przez 600 lat. Jak mawiali dawni jego mieszkańcy, Lwów był stworzony zawsze do wielkości.

Należy pamiętać, że w XIX wieku, kiedy Polski nie było na mapie politycznej Europy, kiedy żyła ona tylko w sercach i umysłach Polaków, właśnie Lwów, obok Warszawy, Krakowa, Wilna i Poznania, był jedną z jej symbolicznych, duchowych stolic. Żaden rzetelny historyk nie może podważyć roli Lwowa jako ważnego ośrodka kulturalnego, politycznego i gospodarczego, szczególnie w dobie autonomii, a więc po 1868 r. Wtedy to prawdziwymi gospodarzami Galicji Wschodniej byli Polacy. Lata 1868–1914 to okres ogromnego wszechstronnego rozkwitu miasta uzewnętrzniający się we wspaniałej architekturze, rozwijających się muzeach, bibliotekach i szkołach. Wielką chlubą Lwowa stał się spolonizowany w r. 1871 Uniwersytet im. Franciszka Józefa, którego dzieje sięgają jeszcze czasów króla polskiego Jana Kazimierza. Dnia 20 stycznia 1661 r. przyznano Kollegium Jezuitów istniejącemu we Lwowie godność akademii i tytuł uniwersytetu (T. J a w o r s k i 1912).

Dzieje uczelni były burzliwe i zmienne. Po kasacie Zakonu i rozbiorze Polski w 1773 r. uczelnia przestała istnieć. Dopiero w 1784 r. reaktywowano ją jako Uniwersytet Józefiński, w którym językiem wykładowym była łacina. W 1805 r. uczelnia lwowska została połączona z Uniwersytetem Krakowskim, a we Lwowie w latach 1805–1817 istniało tylko Liceum Lwowskie. W 1817 r. powstała Fundacja Franciszka I i założony został uniwersytet z niemieckim językiem wykładowym. W czasie Wiosny Ludów spłonęły zbiory biblioteczne i budynek klasztorny ojców trynitarów, gdzie miał swą siedzibę uniwersytet. Później uczelnia otrzymała siedzibę w budynkach przy kościele św. Mikołaja (które użytkuje dotychczas). Od 1871 r. zniesiono wyłączość wykładania w języku niemieckim wprowadzając równorzędnie język polski i ruski (ukraiński). Skutkiem tego profesorowie niemieccy powoli usuwali się z Uniwersytetu, a ich miejsce zajmowali Polacy. Wśród Ukraińców nie było odpowiednich kandydatów. Nic też dziwnego, że uczelnia straciwszy charakter niemiecki w stosunkowo krótkim czasie stała się uniwersytetem polskim. W r. 1882 rząd austriacki uznał oficjalnie język polski jako wykładowy, przy zachowaniu katedr z językiem wykładowym ukraińskim (L. F i n k e l , S. S t a r z y ń s k i 1894, J. W i c z k o w s k i 1907). W różnych kolejach losu Akademia Lwowska utrzymywała swój narodowy charakter, była polską uczelnią przez cały czas istnienia. Pomimo nacisków germanizacyjnych polskie życie naukowe kwitło w towarzystwach naukowych. Kiedy społeczeństwo polskie poczęło wyzwalać się spod wpływów niemieckich, lwowska Alma Mater była pierwszą, która stanęła do wytrwałej pracy pozytywistycznej, mającej swe odbicie daleko poza granicami Galicji. W takiej właśnie atmosferze powstała Katedra Geografii, na jej kierownika powołano Antoniego Rehmana. Senat Akademicki już w r. 1874 zwrócił się do Ministerstwa Oświaty w Wiedniu z wnioskiem o utworzenie we Lwowie, wzorem innych uniwersytetów, katedry geografii. W granicach Austrii i Węgier istniało już sześć takich katedr, w tym reaktywowana w 1877 r. przez F. Schwarzenberga-Czerneho (po katedrze W. Pola) pierwsza katedra geografii w polskim uniwersytecie w Krakowie. Wniosek lwowskich profesorów długo pozostawał bez odpowiedzi. Ponowiono starania w r. 1880, przedstawiając do profesury Antoniego Rehmana, wraz z opinią o nim znakomitego geografa niemieckiego F. Richthofena (W. O l s z e w i c z 1972, S. B r z o z o w s k i 1987). A. Rehman miał podo-

bnego konkurenta na stanowisko kierownika katedry. Był nim młody, obiecujący geograf z Poznania – Stanisław Warnka. Nie wiadomo, jak potoczyłyby się dalsze losy kierownictwa katedry, gdyby nie przedwczesna śmierć S. Warnki 20 II 1882 r. (B. Olszewicz 1967, W. Olszewicz 1972).

Odpowiedź z Wiednia z zatwierdzeniem Antoniego Rehmana na stanowisko profesora nadzwyczajnego geografii nadeszła dopiero w maju 1882 r. z ważnością od 1 I 1883 r. Tę zatem datę formalnie należy uznać za początek lwowskiej geografii uniwersyteckiej.

PIERWSZY DYREKTOR INSTYTUTU

Sylwetka A. Rehmana (fot. 1) przybliżana była przez historyków geografii w kilku biograficznych notach i artykułach. Najbardziej wnikliwą charakterystykę tej ważnej dla polskiej geografii postaci przedstawił W. Olszewicz (1972). O Rehmanie pisali także L. Finkel i S. Starzyński (1894), K. Roupert (1917), J. Smoleński (1918), S. Pawłowski (1919) i Z. Kosiek (1988).

Antoni Rehman urodził się 13 maja 1840 r. w Krakowie, tam też ukończył Gimnazjum Nowodworskie. Już jako uczeń gimnazjum zaprzyjaźnił się z botanikami: dr F. Herbichem i podróżnikiem po Ameryce Południowej – J. Warszewiczem, co wpłynęło na rozbudzenie w nim zamiłowania do studiów botanicznych. W 1860 r. zapisał się na studia przyrodnicze w Uniwersytecie Jagiellońskim. Przez cały czas studiów uniwersyteckich zajmował się systematyką mchów i porostów. Studia ukończył w 1863 roku i pozostał przy Katedrze Botaniki jako asystent. Już w 1864 r. otrzymał stopień doktora filozofii. W 1865 r. na koszt hrabiego Włodzimierza Dzieduszyckiego odbył trzymiesięczną podróż po wschodniej Galicji. Został też sekretarzem Komisji Fizjograficznej przy Towarzystwie Naukowym Krakowskim. W Komisji tej w latach 1870–1873 pełnił funkcję przewodniczącego sekcji botanicznej. W latach 1866/67 studiował w Monachium botanikę mikroskopową. W r. 1868 odbył 6-miesięczną podróż po południowej Rosji. W 1869 r. habilitował się na docenta w dziedzinie anatomii roślin w Uniwersytecie Jagiellońskim. W latach 1873–1875 poznał Kaukaz i Krym oraz odbył podróż do Afryki, którą odwiedził ponownie cztery lata później. Ze wszystkich swoich podróży przywoził bezcenne zbiory roślin, poczynił też wiele interesujących obserwacji przyrodniczych.

Po powrocie do kraju w r. 1879, już jako znany geobotanik, otrzymał prywatne wezwanie do habilitowania się na docenta geografii w Uniwersytecie Lwowskim (L. Finkel, S. Starzyński 1894).

Następnie w 1880 r. dzięki staraniom austriackiego Ministerstwa Oświaty otrzymał roczne rządowe stypendium w Bonn, gdzie uczęszczał na wykłady z geografii, geologii i astronomii prowadzone przez Richthofena, Lassaula, Schuttera oraz Voglera. Uczestniczył też we wszystkich wycieczkach geologicznych organizowanych przez Lassaula. Zimowe półrocze 1881/82 spędził w Wiedniu, biorąc udział między innymi w wykładach z geografii – Simony'ego, z geologii – Suessa i klimatologii – Hanna. Szczególną wartość dla Rehmana miały nowatorskie wykłady z geologii prowadzone przez prof. E. Suessa, zapowiadające wielkie zmiany w tej dyscyplinie wiedzy. W tym okresie uczestniczył aktywnie w pracach Wiedeńskiego Towarzystwa

Geograficznego (L. F i n k e l, S. S t a r z y ń s k i 1894, W. O l s z e w i c z 1972). Studia w Bonn i Wiedniu oraz wcześniej odbyte podróże dobrze przygotowały A. Rehmana do objęcia kierownictwa organizowanego Instytutu Geograficznego. W chwili otrzymania nominacji profesorskiej posiadał bardzo bogaty, znaczący w skali europejskiej dorobek w zakresie botaniki i systematyki roślin. Drukował wiele prac w czasopismach zagranicznych, głównie w austriackich i niemieckich. Droga naukowego rozwoju A. Rehmana wiodła od folklorystyki przez geobotanikę do fizjografii i geografii. Chociaż w późniejszych latach swego życia poświęcił się geografii, z czasów badań botanicznych pozostała mu nadzwyczajna spostrzegawczość i drobiazgowość. Jako przykład takich cech mogą służyć badania glaciologiczne w Tatrach. Inną cechą Rehmana nabytą dzięki studiom botanicznym było stałe dążenie do systematyki w opisie geograficznym. Ta wyraźna tendencja do porządkowania wiadomości znalazła swój wyraz w dziele: „Ziemie dawnej Polski” (W. O l s z e w i c z 1972).

Lata osiemdziesiąte i dziewięćdziesiąte ubiegłego stulecia to okres wyjątkowej pracy A. Rehmana – badacza, podróżnika, nauczyciela, organizatora życia naukowego uczelni. W okresie 1887–1888 był dziekanem Wydziału Filozoficznego, a w r. 1887 mianowano A. Rehmana profesorem zwyczajnym. Pozycja Rehmana w Uniwersytecie była znacząca, czego wyrazem był wybór jego osoby na Rektora Uczelni w roku akademickim 1897/98. Na wyróżnienie takie z pewnością złożyło się dzieło życia A. Rehmana, „Ziemie dawnej Polski”, którego wydanie w owym czasie miało ogromne znaczenie dla narodu polskiego. Pierwsza część dotycząca Karpat, opublikowana w r. 1895 została wyróżniona nagrodą II stopnia z fundacji Kochmana we Lwowie (Kronika Uniwersytetu t. I). W pierwszych latach pracy w Uniwersytecie Lwowskim zajmował się studiami nad geografią astronomiczną i sam skonstruował wiele oryginalnych przyrządów.

W czasie swojej profesury na Uniwersytecie Lwowskim A. Rehman aktywnie uczestniczył w życiu towarzystw naukowych. W 1896 r. z okazji 50-lecia istnienia Towarzystwa Geograficznego w Wiedniu został mianowany jego członkiem-korespondentem. Brał czynny udział w pracach Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika, którego był skarbnikiem i dwukrotnie prezesem (1888 i 1889). W latach 1890–1892 redagował wysoko cenione czasopismo „Kosmos”.

W 1896 r. został honorowym członkiem Towarzystwa Tatrzańskiego. Był też od 1895 r. członkiem Towarzystwa Ludoznawczego. W działalności społecznej na uwagę zasługuje zawiązanie przez Rehmana w 1906 r. komitetu w celu niesienia materialnej pomocy robotnikom na Śląsku, skazanym przez sądy pruskie za szerzenie abstynencji i kształcenie się w języku polskim (Kronika Uniw. t. II).

W r. 1899 Rehman podarował uniwersytetowi swoje przebogate zbiory botaniczne: zielnik flory środkowej i wschodniej Europy (Polski i Rusi) obejmujący około 35 000 stanowisk. Wartość darowizny została oceniona przez rzeczoznawców na około 10 000 koron. Tym samym opowiedział się za geografią. Jak często sam mawiał, botanik i profesor geografii kłócili się w nim ze sobą (K. R o u p e r t 1917). Aby ułatwić pełnienie obowiązków temu drugiemu, zerwał ze swoją działalnością botaniczną. W dorobku naukowym Rehmana zdecydowana większość (około 2/3) prac przypada na botanikę, a 1/3 na geografię.

INSTYTUT GEOGRAFICZNY W LATACH 1883–1910

W Uniwersytecie Lwowskim istniały cztery wydziały dzielące się na mniejsze jednostki, zwane instytutami i zakładami. Pojęcie katedry w owym czasie nie oznaczało jednostki organizacyjnej, ale było to określenie stanowiska profesora w szkole wyższej wskazujące na uprawnienia do wykładania w danej dyscyplinie. Czym różniły się między sobą komórki organizacyjne, tj. zakład i instytut, trudno określić. W każdym razie w dokumentach uniwersyteckich figuruje Instytut Geograficzny, ale także na równorzędnych prawach na przykład Zakład Geologiczno-Paleontologiczny, Zakład Mineralogiczny itp. Ze względu na skromne fundusze przyznawane przez austriackie władze oświatowe instytuty bądź zakłady zatrudniały bardzo niewielu pracowników etatowych. Powszechnym zwyczajem było prowadzenie wykładów przez docentów i profesorów prywatnych. Osoby te miały inne źródła dochodów, a zajęcia na uniwersytecie odbywały bezpłatnie.

Instytut Geograficzny, który A. Rehman stworzył od podstaw, w 1883 r. posiadał w starym budynku uniwersyteckim (przy kościele św. Mikołaja) małą salę na zbiory oraz własną salę wykładową. Była ona na tyle duża, że oprócz ławek dla słuchaczy stały dwa długie stoły przeznaczone do ćwiczeń z przyrządami i na studia kartograficzne. W r. 1898 Instytut został przeniesiony do nowego budynku przy ulicy Długosza 1/8, gdzie gospodarzami byli fizycy (dokładny opis pomieszczeń w nowej siedzibie znajdujemy w *Kronice Uniwersytetu Lwowskiego* t. II). Instytut otrzymał tam mały pokój na bibliotekę i zbiory, salę wykładową i platformę na wieży, którą wykorzystywano do obserwacji astronomicznych i meteorologicznych. Pokój przeznaczony na zbiory był tak szczupły, że sześć szaf z książkami i przyrządami umieszczono w sali wykładowej. Sala wykładowa, która pierwotnie miała służyć wyłącznie do użytku geografów, była także wykorzystywana na wykłady z matematyki, fizyki teoretycznej, astronomii i na ćwiczenia dla matematyków. Przez cały tydzień była ona tak zajęta, że Instytut Geograficzny poza planowymi zajęciami nie mógł z niej korzystać. Utrudniało to Profesorowi nadzór nad pracami słuchaczy, a ćwiczenia geograficzne zostały ograniczone do dwu obowiązkowych godzin tygodniowo. Przeprowadzka zatem bardzo wyraźnie pogorszyła warunki lokalowe Instytutu. Miały się one poprawić po przeniesieniu się do nowego budynku geologii, którego plany zatwierdzono jednak dopiero w 1906 r. W budynku tym dla Instytutu Geografii przewidziano trzy pokoje na zbiory oraz salę do wspólnego używania z geologami. Niestety A. Rehman nie doczekał już tej przeprowadzki jako kierownik (M. W i c z k o w s k i 1907).

Od 1893 r. Instytut Geograficzny otrzymywał po 600 koron rocznie na wyposażenie pracowni i dodatkowo dotacje w wysokości 800 i 1000 koron na zakup cenniejszych przyrządów astronomicznych. Zbiory Instytutu na przełomie wieków zostały znacznie powiększone przez dary samego dyrektora, jak też Ministerstwa Oświaty w Wiedniu. W *kronice* uniwersytetu znajduje się szczegółowy wykaz darów prof. A. Rehmana.

Przedstawia się on następująco:

„a) 18 dzieł i wydawnictw w 73 tomach, między którymi znajduje się pełna seryja *Kosmosu* i takąż seryja *Sprawozdań Komisji Fizjograficznej Akademii Umiejętności*. b) *Argelander*: *Atlas astronomiczny*. c) *Liesganika*: *Atlas Galicyi*. d) *Map* różnych 96. e) Złożył nadto przy Instytucie geograficznym zbiór *rozpraw geograficznych*, dla którego darował 970 własnych okazów. Zbiór ten obejmuje obecnie około

1100 numerów, jest uporządkowany według przedmiotów i rozdzielony na 23 pudeł, umieszczonych w osobnej szafce. f) dalej darował R. dla gabinetu kilka tysięcy rycin geo- i etnograficznych. Są to przeważnie wycinki z czasopism ilustrowanych polskich, niemieckich, francuskich, angielskich i włoskich. Uporządkowane w sposób systematyczny nalepione na gruby papier i oprawione w tomy, wejdą w skład biblioteki geograficznej. g) oprócz tego darował R. Instytutowi zbiór petrograficzny, obejmujący numerów około 190."

Od Ministerstwa Oświaty w Wiedniu, Instytut otrzymał 17 tytułów wydawnictw ciągłych: niemieckich, francuskich, angielskich. W r. 1906 prof. Rehman nawiązał stosunki z amerykańskim Instytutem Smithsoniańskim w Waszyngtonie. W ramach współpracy z oddziałami: geograficznym, geologicznym, hydrograficznym i etnograficznym w zamian za serię Kosmosu i inne polskie prace otrzymał wszystkie, bardzo cenne wydawnictwa tego Instytutu.

Instytut Geograficzny posiadał także wiele cennych przyrządów stanowiących pomoce dydaktyczne. Na uwagę zasługuje fakt, że sam A. Rehman był konstruktorem lub projektodawcą wielu z nich. Za precyzyjny zegar słoneczny i małe planetarium A. Rehman otrzymał dyplom honorowy na wystawie urządzonej z okazji Zjazdu Lekarzy i Przyrodników we Lwowie w r. 1888. (Kronika Uniwersytetu t.I). Ponadto Instytut posiadał zbiór 200 fotografii zrobionych podczas podróży A. Rehmana w latach 1903–1904. W r. 1903 Ministerstwo Oświaty zezwoliło na zatrudnienie w Instytucie Geograficznym pomocnika naukowego. Obowiązki te powierzono Wilhelmowi Pokornemu, który opiekował się całym opisanym powyżej majątkiem (J. H a n i k 1982).

UCZNIOWIE I WSPÓŁPRACOWNICY PROFESORA ANTONIEGO REHMANA

W ciągu 28 lat kierowania Instytutem Geograficznym prof. Antoni Rehman skupił wokół siebie grono słuchaczy, spośród których kilku weszło na trwałe do historii nauki polskiej i światowej. Prof. Antoni Rehman stworzył Instytut zarówno w sferze materialnej, jak i ze swą osobowością człowieka skromnego, niezwykle pracowitego, rzetelnego naukowca stworzył też atmosferę pracy twórczej. Nie przytłaczał swoją wielkością, a tworzył warunki rozwoju swym uczniom. Kronika Uniwersytetu jest do tej pory jedynym pełnym źródłem, z którego można czerpać informacje o uczniach A. Rehmana:

„Prace wykonane przez słuchaczy geografii dla ćwiczeń geograficznych i na zebraniach słuchaczy geografii omówione: W e l y c z k o: Mapa etnograficzna Ukrainy Rusi, Geografia Ukrainy Rusi (obie po rusku); K u l c z y c k i: Przyczynek do etnografii Brazylii; N i t t m a n: Z wycieczki po Danii. Geografia w naszych gimnazjach; R u d n i c k i: Plamy na Słońcu. (wiele innych prac w ruskim języku); J a n o w s k i: O kształcie osad. O rozwoju wybrzeży i ich znaczeniu dla antropogeografii; G e b e r t: O nauczaniu geografii w kl.I (Śnieg i lód ze stanowiska geograficznego); S r o k o w s k i: Budowa geolog. okolic nad Rio Negro w Patagonii. Dolnotrzeciorzędowe pokłady połud. Rosji. O palafitach. Rozkład opadu wodnego w Galicji (ostatnia rozprawa po niemiecku); F a l k i e w i c z: Powiat gródecki pod względem geograficznym. (praca nagrodzona na konkursie Muzeum im. Dzieduszyckich); G e r y n o w i c z: Geografia fizyczna (w czasopiśmie: "Dzwinek" po rusku)".

Pod kierunkiem A. Rehmana rozprawy do druku przygotowali: W. Pokorny – Monografia Dunajca, St. Pawłowski – Opady w dorzeczu Dniestru, Z. Pohlman – Szata śnieżna Galicji, B. Buczyński – Ślady dawnych lodowców w Czarnej Horze, L. Notz – Monografia powiatu Bobreckiego, M. Polackówna – Zmiany klimatu w Polsce według Długosza i innych kronikarzy, B. Kossowska – Przełęcz Bieszczdów

i Gorganów. Doktoraty z geografii (jako przedmiotu głównego) składali: Węlyczko, Romer, Nittmann, Falkiewicz, Rudnicki, Kuntze, Łoziński, Janowski, Milan, Załęski, Lewicki, Piechowski, Krzywicki.

Przedstawiony powyżej wykaz prac wykonanych w Instytucie pozwala zorientować się w problematyce naukowej inspirowanej przez A. Rehmana. Była ona niezwykle szeroka, reprezentowała właściwie wszystkie kierunki geografii w jej współczesnym rozumieniu; od klimatologii, morfologii, astronomii i geografii osadnictwa do geografii historycznej, historii geografii i dydaktyki. Uczniami Rehmana byli Polacy, Rusini (Ukraińcy), Austriacy; narodowość nie miała znaczenia.

Naukowe życie studenckie skupiało się w kołach naukowych: geograficznym, krajoznawczym i etnograficznym. Istniało też kółko założone przez studentów narodowości ruskiej (ukraińskiej); celem jego było opracowanie i wydanie ogólnej oraz opisowej geografii ziem ukraińsko-ruskich.

W materiałach archiwalnych Uniwersytetu Lwowskiego znaleziono dokumenty związane z pierwszym doktoratem wykonanym pod kierunkiem Rehmana. Była to praca Grzegorza Węlyczki (Rusina) napisana po polsku pod tytułem: „Plastyka ziem polsko-ruskich ze szczególnym uwzględnieniem Karpat”. Praca została obroniona we Lwowie 6 lipca 1889 r. Recenzentami byli profesorowie: E. Dunikowski i A. Rehman. W archiwum zachowany jest rękopis 163-stronicowej rozprawy. Jest to niewątpliwie pierwsza próba podziału fizjograficznego ziem między Odrą a Dnieprem. Najprawdopodobniej praca ta nie jest w ogóle znana w polskiej literaturze geograficznej. Z tego względu zasługuje ona na większą uwagę. Ma ona charakter niewątpliwie pionierski. Autor dokonuje wnikliwego opisu całego obszaru na podstawie mapy, a także własnych obserwacji terenowych i skupia się na wyodrębnieniu jednostek fizjograficznych w Karpatach.

Z indeksu pierwszego doktoranta Rehmana można się dowiedzieć o programie studiów w zakresie dyscyplin geograficznych. Przedstawia się on następująco: (wszystkie zajęcia prowadził A. Rehman „Ziemia jako planeta” (4 godz. tyg.), „Geografia krajów nad Morzem Śródziemnym” (5 godz. tyg.), „Postać i rozmiary Ziemi” (4 godz. tyg.), „Seminarium geografii” (2 godz. tyg.), „Geografia Azji” (5 godz. tyg.), „Oceanografia” (2 godz. tyg.), „Ćwiczenia geograficzne” (2 godz. tyg.).

Temat pierwszej rozprawy doktorskiej wykonywanej pod kierunkiem Antoniego Rehmana nie był zapewne przypadkowy. Rehman już wtedy myślał o stworzeniu systematycznego opisu ziem dawnej Polski.

Drugim doktorantem Rehmana był Eugeniusz Romer, późniejszy jego następca. Romer – jeden z najwybitniejszych polskich i europejskich geografów I połowy XX wieku tu właśnie, we Lwowie, pod kierunkiem A. Rehmana stawiał pierwsze kroki jako naukowiec. E. Romerowi poświęcono wiele prac o charakterze biograficznym (A. Ch a ł u b i ń s k a 1959, A. Z i e r h o f f e r 1967, J. C z y - ż e w s k i 1954, 1960, S. B r z o z o w s k i 1989). W artykule niniejszym wyeksponowano tylko najważniejsze fakty z jego życiorysu dotyczące okresu lwowskiego. S. B r z o z o w s k i (1989) tak charakteryzuje osobowość E. Romera: „[...] odznaczał się duchową niezależnością, odwagą myśli i czynu, gorącym umiłowaniem Ojczyzny i przyrody, żywym temperamentem, humorem i błyskotliwością, ale też nierównym usposobieniem, wpadającym w stany podniecenia, entuzjazmu czy powątpiewania, co z latami i czasem się nasilało.” Zanim trafił

do Lwowa studiował geografię w Uniwersytecie Jagiellońskim (1889-1891), potem w Halle u Alfreda Kirchhoffa. W latach 1892-1893 uczęszczał na wykłady A. Rehmana. Wobec braku etatu asystenta w Instytucie Geografii został nauczycielem III Gimnazjum im. Franciszka Józefa. Doktoryzował się we Lwowie w 1894 r. na podstawie rozprawy: „Studia nad rozkładem ciepła na kuli ziemskiej” (Kosmos 1892). W latach 1895-1896 przebywał jako stypendysta u Albrechta Pencka w Wiedniu, gdzie studiował morfologię, hydroografię i metodykę nauczania geografii. Następnie kontynuował studia w Berlinie u Richarda Assmana, Artura Bersona, Wilhelma Bezolda (aerologia, meteorologia i klimatologia), a także u Ferdynanda Richthofena (geomorfologia). W 1899 r. habilitował się z geografii we Lwowie na podstawie pracy „Studia nad asymetrią dolin”. W latach 1899-1911 był etatowym nauczycielem w Szkole Handlowej we Lwowie. Z chwilą zatwierdzenia habilitacji Romer na wniosek Rehmana otrzymał tak zwane „venia legendi”, czyli prawo wykładania na uniwersytecie. Jako docent prywatny podjął wykłady z metodyki nauczania geografii, geografii gospodarczej świata oraz Austro-Węgier, klimatologii, hydrologii, kartografii, antropogeografii i geografii ogólnej Europy i Ameryki. Wprowadził też do programu studiów wycieczki geograficzne.

W r. 1903 Uniwersytet Lwowski wystąpił o etat profesora nadzwyczajnego dla E. Romera. Na przeszkodzie stało jednak wówczas między innymi wystąpienia Romera na wiecu narodowym w sprawie nauczania geografii Polski w szkołach. Zbiegło się to z ciężką chorobą prof. Rehmana. Od tego momentu Romer bardzo często zastępował schorowanego i w podeszłym wieku profesora. Późniejsze starania o drugą katedrę geografii we Lwowie w 1907 r. nie dały rezultatów za sprawą Rusinów, ponieważ E. Romer podpisał zbiorową polską deklarację przeciw utrakwizacji uczelni (wprowadzenia na równych prawach języka ukraińskiego). Dopiero w 1908 r. mianowano E. Romera profesorem nadzwyczajnym (dalej jednak prywatnym – bezpłatnym).

W 1911 r. Eugeniusz Romer przejął po A. Rehmanie kierownictwo Instytutu Geograficznego otrzymując profesurę zwyczajną, od czego zresztą uzależnił swoją zgodę (S. B r z o z o w s k i 1989). W latach 1892-1910, kiedy Romer związany był ze Lwowem, cały czas wolny, poza działalnością nauczycielską, poświęcał na pracę naukowo-badawczą. Jego dorobek z tego okresu liczy 82 pozycje (F. U h o r c z a k 1960). Powstało wiele oryginalnych rozpraw. Na uwagę zasługuje również fakt, że właśnie Romer spełniał rolę surowego krytyka rozpraw naukowych wielu autorów. W dziale dotyczącym sprawozdań z literatury w „Kosmosie” publikował liczne, bardzo ostre polemiki naukowe. Należy pamiętać, że w ówczesnym środowisku akademickim Lwowa panowała atmosfera ostrego naukowego współzawodnictwa (S. C z a r n i e c k i 1987).

Postacią zasługującą na przypomnienie, a związaną z A. Rehmanem jest Stefan Rudnicki (Rudnyckij), Rusin z pochodzenia. Studiował on na Wydziale Filozoficznym we Lwowie w latach 1895-1899, początkowo historię u M. Hruszczewskiego oraz germanistykę u R. Wernera. Na wyższych latach studiów Rudnicki poświęcił się głównie geografii, którą interesował się od szkoły średniej. W r. 1899 uzyskał dyplom nauczyciela szkół średnich z językiem wykładowym polskim, ruskim i niemieckim. W tym też roku rozpoczął samodzielne wycieczki geograficzne po kraju (Z. W ó j c i k 1991). W latach 1899-1900 studiował geografię fizyczną u A. Pen-

cka i E. Brücknera. Dyplom doktora filozofii Uniwersytetu Lwowskiego uzyskał na podstawie rozprawy „O plamach na Słońcu” (Kosmos 1900). W roku akademickim 1901/02 kontynuował studia geograficzne i geologiczne na Uniwersytecie Lwowskim u prof. R. Zuber a i J. Siemiradzkiego, a w r. 1904 w Wiedniu – geografii u A. Pencka i geologię u W. Uhliga. Przez cały ten czas zatrudniony był jako nauczyciel szkół średnich. Rudnicki działał aktywnie w polskich i ukraińskich towarzystwach naukowych (Z. W ó j c i k 1991). Badania swoje skoncentrował na problematyce rozwoju doliny Dniestru. Pierwszą pracę „Znadohy do morfologii karpackoho stocziszcza Dniestra” opublikował w 1905 r. Została ona w tym samym roku recenzowana przez Romera (1905) w „Kosmosie”. Drugą rozprawę S. Rudnicki opublikował w 1907 r. w Zapiskach Towarzystwa im T. Szewcenki „Znadohy do morfologii pidkarpackoho stocziszcza Dniestra”. Ta właśnie rozprawa również recenzowana przez Romera (1907) była źródłem słynnej polemiki obu uczonych, która przekształciła się niestety w kłótnię (E. Romer, S. Rudnicki – polemiki – Kosmos XXXII, 1907).

W takiej napiętej atmosferze, w lutym 1907 r. S. Rudnicki złożył podanie o otwarcie przewodu habilitacyjnego, proponując obydwie wymienione wyżej prace jako rozprawę habilitacyjną. Posiedzenie komisji w tej sprawie odbyło się dopiero w grudniu tego roku (dziekan – A. Kallenbach, A. Rehman – przewodniczący oraz R. Zuber i E. Dunikowski). Wszyscy, a szczególnie prof. E. Dunikowski, mieli zastrzeżenia do przedstawionych przez Rudnickiego rozpraw. Dunikowski wykazał brak samodzielności w pracy, a ogólne wyniki uznano za chybione, wnosząc równocześnie, aby wezwać dr Rudnickiego na rozmowę. Posiedzenie odroczone do lutego 1908 r. (fot. 2 i 3). Po kolejnych posiedzeniach komisji zdecydowano dopuścić S. Rudnickiego do kollokwium, którego termin wyznaczono na 28 lutego 1908 r. Habilitant wygłosił próbny wykład „Morze Czarne”. W tym samym roku otrzymał Rudnicki stanowisko prywatnego docenta, rozpoczynając cykl wykładów z geografii Ukrainy prowadzonych w języku ukraińskim.

Do grona uczniów A. Rehmana należał również Walery Łoziński. Studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego rozpoczął w 1900 r. i już po 2 latach otrzymał stopień doktora na podstawie rozprawy „Limany i delty” opublikowanej w „Kosmosie” w 1901 r. Na uwagę zasługuje bardzo młody wiek uczonego (został doktorem mając zaledwie 22 lata). Studia z zakresu geografii i geologii odbywał nie tylko u A. Rehmana, E. Romera i R. Zuber a we Lwowie, ale także w Wiedniu u A. Pencka i W. Uhliga. Z końcem 1903 r. otrzymał pracę w bibliotece uniwersyteckiej we Lwowie (R. K o s i e k 1973). Swoje prace badawcze rozwijał w kierunku geografii fizycznej i geomorfologii. W 1905 r. wydał obszerną rozprawę „Doliny rzek wschodnio-karpackich i podolskich”. E. R o m e r (1906) napisał niezwykle ostrą, krytyczną recenzję tej rozprawy. Młody, bardzo zdolny badacz nie zrażony krytyką pracował nadal. W r. 1909 ogłosił drukiem swoją najwybitniejszą pracę: „O mechanizmie wietrzenia piaskowców w umiarkowanym klimacie” (Rozprawy A.U.Wydz.Mat.Przyr. Kraków 1909 XLIX S III A t. 9). Użył w niej po raz pierwszy terminu „peryglacja” i zdefiniował jego znaczenie. Tym samym wszedł na trwałe do nauki światowej. Błyskotliwa kariera młodego geomorfologa i geologa została zahamowana poprzez negatywny wynik kollokwium habilitacyjnego, do którego przystąpił Łoziński w 1909 r. W świetle znacznych osiągnięć naukowych habilitanta proces postępowania habilitacyjnego budzi wiele wątpliwości,

a przyczyny takiego przebiegu sprawy są niejasne i nie znajdują uzasadnienia merytorycznego. Walery Łoziński uzyskał habilitację w Uniwersytecie Jagiellońskim dopiero w 1926 r. na podstawie poważnego dorobku naukowego (Z. K o s i e k 1973).

Z okresem „rehmanowskim” związany jest też początek kariery geografa Stanisława Pawłowskiego. Zanim trafił na Uniwersytet Lwowski, przez rok (1902) studiował geografię i geologię w Wiedniu u A. Pencka i E. Suessa. We Lwowie w latach 1903–1905 studiował historię, a dopiero dwa następne lata poświęcił na studia geologiczne i geograficzne pod kierunkiem E. Romera i A. Rehmana. Wpływ E. Romera, a szczególnie wycieczki geograficzne i prace terenowe przez niego prowadzone zdecydowały ostatecznie o wyborze przez Pawłowskiego geografii jako głównego kierunku studiów. W tym czasie kiedy S. Pawłowski kończył studia geograficzne, dominujący wpływ na studentów miał E. Romer. Antoni Rehman powoli już wycofywał się z czynnego życia naukowego. Dlatego też Pawłowski, pomimo iż studiował i uczył się u Rehmana, pozostał przede wszystkim uczniem Eugeniusza Romera. U niego też w 1910 r. obronił doktorat na podstawie rozprawy: „Temperatura wód płynących w Galicji” (A. D z i ę c z k o w s k i 1980).

Spośród wymienionych wcześniej studentów geografii okresu „rehmanowskiego” na uwagę zasługuje Maria Polackówna, której zainteresowania naukowe związane były z historią i geografią. Z Instytutem Geograficznym związała się w 1908 r. Doktorat otrzymała z historii w 1910 r. na podstawie rozprawy: „Michał Wiszniewski 1830-1848” (A. C h a ł u b i ń s k a 1982). Na uwagę zasługuje też jej praca przygotowana do druku jeszcze w 1909 r., ale opublikowana dopiero w 1925 r. „O wahaniach klimatycznych w wiekach średnich”.

Wilhelm Pokorny przeszedł do historii Instytutu Geograficznego głównie z dwu powodów. Po pierwsze jako jedyny, obok A. Rehmana, opłacany pracownik, a po drugie jako autor „Spisów prac z literatury odnoszących się do fizjografii ziem polskich za lata 1907, 1908, 1909” (Kosmos, dod. 1911). Była to kontynuacja pracy E. Romera. W okresie studiów W. Pokorny aktywnie uczestniczył w pracach koła naukowego geograficznego, był jego przewodniczącym w latach 1904-1905 (J. H a n i k 1982).

PODSUMOWANIE

Początki geografii lwowskiej były niewątpliwie związane przede wszystkim z A. Rehmanem. Postać tego uczonego jest oceniana przez biografów na ogół pozytywnie, ale w większości przypadków stawiany jest zarzut, iż „nie stworzył szkoły geograficznej” (L. C z e c h ó w n a 1969) lub był uczonym starej daty i nie przyczynił się do rozwoju geografii (S. P a w ł o w s k i 1919, 1928, A. Z i e r h o f f e r 1967). Tę myśl rozwija szczególnie J. C z y ż e w s k i (1960) opierając się na ustnych przekazach E. Romera o początkach geografii we Lwowie. Należy jednak oceniać postać A. Rehmana i jego dorobek z perspektywy tamtych lat. Wielki uczony, geobotanik obejmuje katedrę geografii w wieku 43 lat. Sam tworzy Instytut Geograficzny. W sposób niezwykle pracuje nad sobą. Posiada doskonały warsztat naukowy, który z ogromnym powodzeniem stosuje w nowej dyscyplinie. Jest badaczem terenowym, wnikliwym obserwatorem, który nie tylko opi-

suje przyrodę, ale także stara się tworzyć syntezy naukowe. Niewątpliwym „krokiem naprzód” są jego prace nad wyjaśnieniem trudnego problemu zlodowacenia Tatr (J. S m o l e Ń s k i 1918, 1928). Uczony ma wtedy 55 lat. Wielkie dzieło życia: „Ziemie dawnej Polski” powstaje w latach 1895–1904. A. Rehman pracuje uparcie mimo już nienajlepszego zdrowia. Uczniowie, którzy decydują się na wybór geografii fizycznej, wyjeżdżają na studia za granicę. Zdobywają zatem wiedzę nie tylko u mistrza, ale i u europejskich sław (fot. 4).

Sędziwy, upadający na zdrowiu uczony ma swego następcę. E. Romer wyręcza go bardzo często. Wreszcie 70-letni A. Rehman w r. 1910 odchodzi w stan spoczynku, uroczystie pożegnany i odznaczony orderem Żelaznej Korony III klasy. W dokumentach odnalezionych w Archiwum Lwowskim zachował się list pożegnalny, z którego można wywnioskować, jak wielkim szacunkiem cieszył się A. Rehman. W liście tym A. Rehman pisał: „Myśl, że opuszczając Uniwersytet pozostawiam w nim po sobie dobrą pamięć i tak wielu dobrze mi życzących, jest dla mnie największą pociechą w chwili rozstania się z Zakładem, w którym pracowałem połowę mojego życia i najlepszą jego część spędziłem” (W. O l s z e w i c z 1972).

Prof. Antoni Rehman zmarł 12 stycznia 1917 r. Od przejścia na emeryturę żył w osamotnieniu, dopiero śmierć przypomniła go społeczeństwu. Nad grobem przemawiali: rektor Kazimierz Twardowski i prof. Eugeniusz Romer, który powiedział między innymi

„[...] swym wielkim dziełem Ziemie dawnej Polski [...] spełnił św. pamięci Antoni Rehman wielki obowiązek nauki narodowej wobec Ziemi Ojczystej, stanął w rzędzie wielkich przodków Stanisława Staszica i Wincentego Pola [...]. Nie chciał niczego, osiągnął, bo spełnił wszystko. Nie łaknący poklasków ni towarzyszy zgromadził ich koło swoich dzieł wielu, wpatrzonych w ten obraz ziemi, która się dziś przed nim wdzięcznie otwiera. Będzie mu lekką”.

W historii nauki zapisał się Antoni Rehman jako twórca kierunku fizjograficznego w Polsce (S. N o w a k o w s k i 1934). J. K o n d r a c k i (1955) wysoko ocenił pierwszy podział fizjograficzny ziem polskich dokonany przez Rehmana, uważając że jest on – przy odrzuceniu pasowości krain – bardziej racjonalny od podziałów Nalkowskiego i Lencewicza.

LITERATURA

- B r z o z o w s k i S. 1987, Warunki organizacyjne życia naukowego w trzech zaborach. Zabór austriacki. Historia Nauki Polskiej T. IV cz. I i II, Warszawa, ss. 240-295.
- B r z o z o w s k i S. 1989, Romer Eugeniusz. Pol. Słownik Biogr. T. XXXI/4 z. 131 Wrocław, ss. 636-645.
- C h a ł u b i ń s k a A. 1959, Eugeniusz Romer – twórca polskiej szkoły geograficznej. [W:] Różne drogi nauczania geografii. Warszawa, ss. 7-46.
- C h a ł u b i ń s k a A. 1982, Polaczkówna Maria. Pol. Słownik Biogr. T. XXVII/1 z. 112 Wrocław ss. 269-271
- C z e c h ó w n a L. 1969, Historia geomorfologii w Polsce w latach 1840-1939 na tle rozwoju geomorfologii światowej. Prace Pozn. TN Kom. Geograf.-geolog. T. IX, z. 4, Poznań, 244 s.
- C z a r n i e c k i S. 1987, Nauki geologiczne. Historia Nauki Polskiej T. IV cz III, Warszawa, ss. 191-214.
- C z y ż e w s k i J. 1954, Eugeniusz Romer (wspomnienie pośmiertne) Czas. Geogr. T.XXV z 1-2, Wrocław ss. 5-25.
- C z y ż e w s k i J. 1960, Życie i dzieło Eugeniusza Romera. [W:] Eugeniusz Romer. Wybór prac, T. I, Warszawa, ss. 10-115.
- D z i ę c z k o w s k i A. 1980, Pawłowski Stanisław. Pol. Słownik Biogr. T XXV/3 z. 106, Wrocław ss. 513-516.

- Finkel L., Starzyński S. 1894, Historia Uniwersytetu Lwowskiego cz.1 i 2 Lwów.
- Hanik J. 1982, Pokorny Wilhelm (1881-1928). Pol. Słownik Biogr. T. XXVII/1 z. 112, Wrocław, ss. 236-237.
- Jaworski F. 1912, Uniwersytet Lwowski, Lwów.
- Kondracki J. 1955, Problematyka fizyczno-geograficzna regionalizacji Polski. Przegląd Geogr. T. XXVII z. 2, Warszawa, ss. 289-309.
- Kosiek Z. 1973, Łoziński Walery, Władysław. Pol. Słownik Biogr. T. XVIII/1 Wrocław ss. 459-460.
- Kosiek Z. 1988, Rehman Antoni. Pol. Słownik Biogr. T. XXXI/1 z. 128 Wrocław, ss. 2-4.
- Kronika... 1900, Kronika Uniwersytetu Lwowskiego T. I, Lwów
- Kronika... 1912, Kronika Uniwersytetu Lwowskiego T. II, Lwów
- Nowakowski S. 1934, Geografia jako nauka i dzieje odkryć geograficznych., Warszawa.
- Pawłowski S. 1919, Antoni Rehman Przegląd Geogr. T. I. Warszawa ss. 133-134.
- Pawłowski S. 1928, Rzut oka na stan i rozwój geografii w Polsce 1875-1925. Kosmos Jubileuszowy, z. I, Lwów ss. 117-137.
- Olszewicz B. 1967, Chronologia Geografii Polskiej. [W:] Dziesięć Wieków Geografii Polskiej, Warszawa ss. 487-519.
- Olszewicz W. 1972, Antoni Rehman 1840-1917 (Szkic biograficzno-bibliograficzny). Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej seria C, z. 16, Warszawa ss. 51-71.
- Rehman A. 1895, Ziemie dawnej Polski i sąsiednich krajów słowiańskich opisane pod względem fizyczno-geograficznym. Część I Karpaty, Lwów, 657 s.
- Rehman A. 1904, Ziemie dawnej Polski i sąsiednich krajów słowiańskich opisane pod względem fizyczno-geograficznym. Część II Polska Niżowa, Lwów, 535 s.
- Romer E. 1905, Stefan Rudnickij – Znadoby do morfologii karpackoho stocziszczu Dnistra (Zbirnik sek. mat. – prirod. Tow. Szewczenki 1905 T. X 85 str.) Kosmos T. XXX Lwów, ss. 416-418.
- Romer E. 1906, Dr Walery Łoziński, Doliny rzek wschodnio-karpackich i podolskich. Kosmos XXXI, Lwów, ss. 28-30.
- Romer E. 1907, Dr Stefan Rudnicki – Znadoby do morfologii pidkarpackoho stocziszczu Dnistra (Zbirnik sek. mat. - prirod. Tow. Szewczenki T. X 77s.) Kosmos XXXII, Lwów, ss. 243-246.
- Romer E. – 1917, Przemówienie nad grobem Antoniego Rehmana. Kurier Lwowski z 15 I 1917 nr 26.
- Rouppert K. 1917, Antoni Rehman. Spraw.Kom.Fizjogr. T. LI, ss. XXX-XXXIV.
- Smoleński J. 1918, Antoni Rehman. Pam. Tow. Tatrzańskiego T. XXXVI ss. 29-30.
- Smoleński J. 1928, Rzut oka na stan ogólnej geografii fizycznej w Polsce w ostatnim pięćdziesięcioleciu (1875-1925). Kosmos Jubileuszowy cz. 1, ss. 138-150.
- Uhoreczak F. 1960, Bibliografia prac E. Romera (z wyłączeniem prac kartograficznych). [W:] Eugeniusz Romer "Wybór prac", t. I, Warszawa, ss. 117-154.
- Węlczyko G. 1889, Plastyka ziem polsko-ruskich ze szczególnym uwzględnieniem Karpat. Archiwum Lwowa L.O.G.A. 26/4/150.
- Wiczowski J. 1907, Lwów. Jego rozwój i stan kulturalny oraz Przewodnik po mieście. Lwów.
- Wójcik Z. 1991, Rudnickij (Rudnicki, Rudnitzki) Stepan (Stefan, Stephan). Pol. Słownik Biogr. T. XXXII/4, z. 135, ss. 662-664.
- Zierhoffer A. 1967, Eugeniusz Romer. [W:] IX wieków Geografii Polskiej. Warszawa ss. 297-359.

OBJAŚNIENIA FOTOGRAFII

Fot 1. Antoni Rehman (1840-1917).

Fot 2. Pismo Stefana Rudnickiego w sprawie otwarcia przewodu doktorskiego.

Fot 3. Protokół z kolokwium habilitacyjnego St. Rudnickiego.

Fot 4. Pismo dziekana wydziału w sprawie objęcia katedry przez Eugeniusza Romera.

SUMMARY

The beginning of the Department of Geography in Lvov is connected with the nomination of Antoni Rehman as associate professor of geography in May 1882, with validity from 1 January 1883. This date

Fot. 1.

Світлий збір професорів.

Підписаний професором однією з
нових довідників з географії (а.
зод. видавництва «Рухом»). Еко довід-
ників з географії, передбачає
підписаний свої професорів і сту-
дентів в області Дніпра іменом

1) Загальні довідники картографічного
світання Дніпра 85°45'

2) Загальні довідники підприємств.
іо світанку Дніпра 50°8'

станів, які одні з них.

Еко підписаний професором

1) довідниковий збірник.

2) Curriculum vitae з програмного видавництва

3) довідниковий збірник

4) з іменних збірників

5) збірника проф. бізнесового підприємства

Львів 24. лютого 1904

Микола Рудницький

Kalkstein DV^a
Stefan Buelinckx.

Stefan Bucherstr. 50.

Torneta from same as Kalls:

1. Podiat doliny Durestru
2. Chorantowy styka Brie-
radaw: Garganau.
3. Rowiej dolin w Garganau.
4. Turye prutaman ror.
nyk.

Kandy sat stary Tazaj : -
 wsi granitowej mój m.
 się podniósł, wycofał się
 się G. Tazaj, od, awia
 dwobój.

Swain, V. 27/II 1908

ABerman

W moim: i moim / Rezerwacji?
Zadawania i przypisania
Randy i sta - ~~ale~~ ~~statystyka~~
występu problemu. *Próbny*

80

Wednesday 12 July 90

Strombolis ^{St.} Polyzium hyperbolicum
filiforme.

[illegible]

marks the origin of the second geographical department inside the territories of former Poland (Wincenty Pol's department in Krakow being the first one).

Antoni Rehman, the organizer and – at the same time – the first departmental head of the Institute of Geography, had earlier been acknowledged as an excellent geobotanist, and also an explorer. From his numerous travels to South America, Africa, and Asia, he used to bring enormous collections of plants as well as many invaluable observations on nature. In the years 1880–1882, just before being appointed head of the Geographical Department in Lvov, Rehman – having received government's grant – studied geology and geography under Richthofen, Lassaul, and Schutter.

The results of his research on glaciology carried out in the Tatra Mountains as well as his physiographic works concerning the lands of old-time Poland are the most highly estimated ones as far as geography, a domain to which he dedicated the second half of his life, is concerned. In the work of his life, "The lands of old-time Poland", (volume 1 *The Carpathians* and volume 2 *Lowland Poland*) he performed the first physiographic division of the lands between the Oder and the Dniepr.

Antoni Rehman especially deserves credit for organizing the Institute in extremely difficult conditions. At the beginning, the Institute was located in an old university building beside St. Nicholas' Church in Lvov, and – since 1898 – in the building belonging to the Department of Physics at 1/8 Długosza Street.

Thanks to Rehman's zeal and his initiative, a large collection of books, maps, and mineralogical specimens, was soon established, and many astronomical instruments were obtained. The Institute received small annual allocations for laboratory equipment from the Austrian government. The head of the Institute was the only full-time employed, except for a short period of time when his assistant, W. Pokorný, was also permanently employed. In addition to that, some lectures were given by two private readers, E. Romer and S. Rudnicki.

Some of the students Rehman had within the 28 years of being in charge of the Institute of Geography become distinguished scientists and found their place in the history of the development of both Polish and world science.

The first postgraduate student who wrote his doctorate under Rehman's supervision was Grzegorz Welyczko (the manuscript of his doctoral dissertation "The Relief of Polish-Russian lands, with special regard to the Carpathians" is to be found in the Archives of the University of Lvov), the second one was E. Romer. E. Romer, a private reader from 1899 and a private associate professor from 1907, not only did a lot of scientific research but was also taking an active part in the academic life of the Institute. Stefan Rudnicki, of Ukrainian origin, was another reader who wrote his thesis under Rehman's supervision.

Rehman's other students who deserve mentioning are W. Łoziński, S. Pawłowski, M. Polaczówna, and W. Pokorný.

The works carried out in the Institute under Rehman were on a variety of subjects, ranging from settlement geography, through cartography, historical geography, climatology, and astronomy to geomorphology. The credit for that can undoubtedly be given to the first head of the Department. It should be emphasized that many of Rehman's students studied abroad, mainly in Berlin and in Vienna. This was made possible thanks to the contacts that Rehman maintained with these academic centres.

The geographical centre in Lvov at the turn of the century played a crucial role in the development of geography as a branch of science in Poland and also in the employment of the newest European geographical achievements in the teaching of geography at school.

The role of professor A. Rehman, a great scientist, educationalist, organizer, and a patriot filled with love towards his mother country, in creating the Polish school of geography is not to be undermined. Unfortunately, this role has not been fully appreciated so far.

EXPLANATIONS OF PHOTOGRAPHS

Phot. 1. Professor Antoni Rehman.

Phot. 2. S. Rudnicki's letter concerning the beginning of his studies to qualify as assistant professor.

Phot. 3. The official record of S. Rudnicki's examination on his thesis presented to qualify as assistant professor.

Phot. 4. The Dean's letter concerning E. Romer's becoming head of the Department.

crw

Biblioteka Uniwersytetu
MARII CURIE-SKŁODOWSKIEJ
w Lublinie

4052 44/45

CZASOPISMA

1989/1990

Adresse:

UNIWERSYTET MARII CURIE-SKŁODOWSKIEJ
BIURO WYDAWNICTW

Plac Marii

Curie-Skłodowskiej 5

20-031 LUBLIN

POLOGNE